

Л. О. Шпак,
к. е. н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, АМУ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТА ДІАГНОСТИКА РИЗИКІВ РЕГІОНАЛЬНИХ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ КОМПЛЕКСІВ

L. Shpak,
PhD, Associate Professor of Accounting, Academy of Municipal Management

FEATURES OF DIAGNOSIS AND THE RISK OF REGIONAL TOURISM AND RECREATIONAL FACILITIES

У статті розкрито структуру ризиків туристично-рекреаційних комплексів різних типів у розрізі значущості областей ризиків. Проведено аналіз ризиків, що супроводжують їх діяльність, та оцінку інвестиційної привабливості об'єктів регіонального туристично-рекреаційного комплексу.

In the article the structure risk Tourism The different types of relevance in the context of risk areas. The analysis of the risks that accompany their activities, and evaluation of investment attractiveness of real regional tourist and recreational complex.

Ключові слова: регіональний туристично-рекреаційного комплекс, інформаційно-методичні засади, структура ризиків, туристичні ресурси, оцінка інвестиційної привабливості.

Key words: regional tourist and recreational complex, information and methodological foundations, structure risks, travel resources, evaluation of investment attractiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Світова фінансово-економічна криза знизила інвестиційну активність бізнесу в туристично-рекреаційній сфері, загострила конкуренцію на глобальному та регіональних ринках туристичних послуг, справивши значний вплив на поведінку і взаємодію основних учасників, змушуючи їх пристосовуватися до ситуації, що склалася і розробляти стратегію поведінки в нових умовах, а також реалізувати комплекс антикризових заходів. І достатній рівень значимості туристично-рекреаційного сектору в регіональній соціальній, економічній та інвестиційній політиці знижує ефективність стратегій використання туристично-рекреаційних ресурсів, а також можливості залучення

інвестицій в туристично-рекреаційний комплекс регіону. Зменшення інвестиційної активності у зазначеній сфері негативно позначається на конкурентоспроможності туристично-рекреаційного комплексу, що призводить до зниження потоку туристів, скорочення доходів регіонального бюджету та погіршення соціального стану населення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження полягає в розкритті властивостей ризиків туристично-рекреаційного комплексу, що є важливим елементом оцінювання стану регіонального туристично-рекреаційного комплексу та його прогнозування.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Особливість інвестування в туристично-рекреаційну діяльність полягає в тому, що така діяльність узгоджується з економічними інтересами всіх груп користувачів природно-рекреаційних ресурсів. При вирішенні завдань отримання доходів від інвестицій в курортну і туристичну рекреацію необхідно, в першу чергу, враховувати обсяги фінансування природоохоронних програм, які передбачають поліпшення умов та якості послуг, рекреаційних і туристичних послуг, а також відновлення та примноження рекреаційного потенціалу регіону. Таким чином, інвестування такого сектора економіки, як рекреація та туризм та пов'язані з ними подальші заходи повинні бути не тільки вигідні, але і задовольняти цілям сталого розвитку економіки регіону, що вимагає, щоб поточна господарська діяльність економічних утворень негативно не позначалась на вирішенні завдань підтримки і поліпшення якості життя населення регіону в майбутньому. Шляхи вирішення економічних і соціальних проблем розвитку туризму виявляють найбільш фундаментальні концептуальні положення та чинники, що забезпечують успішний розвиток туристично-рекреаційного комплексу, до яких зокрема відносяться: методи управління процесом формування і розвитку туристичного комплексу країни, поєднання централізованих і децентралізованих методів управління комплексом; формування джерел великих інвестицій — державних, приватних, іноземних; участь держави в розвитку туристичної сфери; державні заходи економічного стимулювання успішного розвитку туризму (податки, субвенції, кредити, режим особливих економічних зон), характер і масштаби розвитку соціального туризму; система підготовки кадрів фахівців для роботи в цій галузі тощо.

Аналіз міжнародного досвіду розвитку світового туризму підтверджує висновок про те, що для досягнення вітчизняними курортами і туристичними центрами міжнародного рівня, необхідне залучення значно більших вітчизняних і зарубіжних інвестицій. Вкладення коштів у цей вид бізнесу має стати вигідним для вітчизняних та зарубіжних інвесторів, що передбачає не тільки введення податкових та митних пільг, а й розробку конкретного механізму державних гарантій, що забезпечують інвесторам впевненість у захисті їх прав власності, а також страхування інвестиційних ризиків та наслідки світової фінансової кризи тягнуть за собою ланцюжок кризових явищ в різних секторах економіки. Його вплив поширюється на банківську сферу, реальний сектор тощо. Не є винятком і туристична індустрія, яка як елемент міжнародного експорту та імпорту товарів і послуг відчуває особливу тяжкість світової кризи. Економічний спад, невизначеність, висока вразливість ринку і падіння довіри споживачів і бізнесу призводять до скорочення попиту на туризм [2].

Важливим елементом оцінювання стану регіонального туристично-рекреаційного комплексу та його прогнозування є діагностика ризиків. Усю сукупність туристично-рекреаційних ризиків можна розділити на дві групи: можливі для споживачів при плануванні та здійсненні туру (власне туристичні ризики) і еко-

номічні чи господарські ризики, обумовлені діяльністю економічних формувань туристичної сфери при формуванні, реалізації турів і наданні рекреаційних послуг. Перша група ризиків включає фактори, пов'язані або з матеріально-фінансовими втратами (втрата та псування майна підчас поїздок, фінансові збитки, крадіжки, штрафи), або з погрозами життю і здоров'ю туриста. У другу хрупку входить велика кількість видів ризиків, властивих діяльності економічних формувань туристично-рекреаційного комплексу, які виникають внаслідок складності і різноманітності фінансово-господарських зв'язків туристичної індустрії з іншими галузями. Оцінка і управління туристичними ризиками повинні базуватися на міждисциплінарному підході до економіки туризму, на результатах досліджень суміжних наук (права, екології, охорони здоров'я, математичних методів, інформаційних технологій тощо). Набір характерних видів діяльності в туризмі включає ряд класів галузей в їх традиційному розумінні і робить його зв'язним з різними сферами суспільного виробництва. Дохід (додана вартість), створений підсистемами туристичного комплексу, не весь належить до доданої вартості, одержуваної в туристично-рекреаційному комплексі. Разом з тим непов'язані з туризмом галузі можуть обслуговувати туристів, створюючи додану вартість у туристичному секторі, а безпосередні суб'єкти його ринку (туроператори і турагенти) брати участь у туристичних сферах діяльності, інвестуючи кошти, наприклад, в непрофільні активи. Подібне переплетіння економічних зв'язків притаманне і іншим галузям, але в туристично-рекреаційному комплексі воно носить специфічний характер. Істотна сторона зв'язку цього комплексу з іншими галузями полягає в тому, що кожна з них має специфічні види ризиків і вносить свій "додатковий внесок" у загальний рівень туристських ризиків [3].

На всі економічні утворення туристичного комплексу впливають ризики, які з певною часткою умовності можна віднести до універсальних, тобто таких, що впливають на будь-який господарюючий суб'єкт незалежно від його галузевої приналежності та організаційно-правової форми. Йдеться про фінансові, інвестиційні, кадрові, інфляційні та інші ризики. Не слід забувати і про вплив ризиків поза їх безпосереднім зв'язком з економічними формуваннями рекреаційної сфери. Досить часто вони носять не економічний характер і проявляються або через нехтування особистою безпекою самими туристами, або внаслідок зовнішніх загроз (тероризм, епідемії, травматизм тощо) і можуть завдавати прямого або непрямого економічного збитку туристам. Слід відмітити групу факторів, що діють в туристичному комплексі (як, втім, і в будь-якій господарській системі) незалежно від економічної ситуації і бажання суб'єктів економіки. Йдеться про природні фактори ризику, які пов'язані з проявом стихійних сил природи (землетруси, повені, урагани і т. д.) і небезпекою втрат з причин неекономічного характеру (техногенні аварії, крадіжки тощо). У цю групу слід включати і екологічні фактори ризиків в результаті забруднення навколишнього середовища. Саме по собі

Таблиця 1. Ризики розвитку туристично-рекреаційних комплексів регіону

№ п/п	Область ризику	Тип туристично-рекреаційного комплексу				
		Природний	Приміський	Культурно-орієнтований	Екологічний	Динамічний
1	2	3	4	5	6	7
1	Безризикова зона	Деградація міської агломерації	Забруднення унікальних природних територій	Відсутність інфраструктури розвитку туризму	Деградація міської агломерації	Забруднення унікальних природних територій
2	Мінімальний ризик	Відсутність інфраструктури розвитку туризму	Підвищення щільності населення	Деградація міської агломерації	Відсутність інфраструктури розвитку туризму	Підвищеної щільності населення
3	Підвищений ризик	Підвищення щільності населення. Деградація підтримуючої інфраструктури	Руйнування культурних цінностей. Підвищення доступності транспортних послуг	Забруднення унікальних територій. Скорочення готельного фонду. Введення спеціальних інструментів регулювання	Руйнування культурних та природних цінностей. Зниження інтересу до туризму	Розвиток промислових об'єктів. Скорочення готельного фонду. Введення спеціальних інструментів регулювання
4	Критичний ризик	Розвиток промислових об'єктів. Зниження інтересу до унікальних природних об'єктів	Деградація міської агломерації. Зниження купівельної спроможності населення	Підвищення щільності туристського потоку. Деградація підтримуючої інфраструктури	Забруднення унікальних природних територій. Підвищення доступності даного виду туристично-рекреаційного комплексу	Відсутність інфраструктур і розвитку туризму. Зниження пропускної здатності транспортних магістралей
5	Неприпустимий ризик	Забруднення унікальних природних територій	Відсутність інфраструктури розвитку туризму	Руйнування культурних цінностей	Підвищення щільності населення	Деградація міської агломерації

визначення туризму як активного відпочинку передбачає можливість ризиків природного і техногенного характеру. З юридичної точки зору природні фактори ризику є форс-мажорними обставинами. Вони часто згадуються в туристичному договорі як не залежні від волі і бажання туроператора обставини, і тому туроператор не несе відповідальності при їх виникненні. Отже, в туристичному комплексі відбувається накладення ризиків один на одного, їх тимчасове і просторове розосередження. У результаті сукупний вплив несприятливих факторів і процесів зосереджується в узагальненому понятті "туристичний ризик". Специфіка ризику в області туристичних послуг і визначає їх вплив на менеджмент організації туристично-рекреаційного комплексу. Відповідно до них слід визначити, як глибоко і в якому напрямі має розвиватися управлінський інструмент, щоб правильно вирішити специфічні проблеми, властиві тільки туристичним ризикам. Особливість туристичного ризику полягає в великій глибині його проникнення в складність взаємозв'язків між його складовими елементами. Оскільки більша частина туристичних структур невеликих розмірів (великі туристичні господарські формування створюються лише в густонаселених районах), вони типові для туристичної індустрії і так чи інакше повинні вписуватися в єдину регіональну систему управління, де переслідується мета забезпечення тривалої дієздатності, зниження впливів цих ризиків та конкурентоспроможності туристичних організацій на ринку. Зміст туристичних ризиків охоплює всілякі погрози щодо суб'єктів та об'єктів туристично-рекреаційного комплексу. Ці

загрози поширюються на інфраструктурні об'єкти, економічні формування туристично-рекреаційної індустрії і самих споживачів послуг і можуть досить істотно коригувати рівень активності туристично-рекреаційної території. На кількісному рівні туристичний ризик визначається як можлива величина матеріальних і фінансових втрат, що виникають у економічних структурах туристично-рекреаційного комплексу і в їх взаєминах із споживачами послуг. До компонентів туристичного ризику відносять:

- збитки від несприятливої події;
- ймовірність несприятливої події;
- невизначеність результату;
- можливість отримання доходу від ризикових ситуацій.

Туристично-рекреаційному ризику властивий еволюційний характер розвитку. Фази життєвого циклу туристичного ризику тісно пов'язані з етапами освоєння туристично-рекреаційних територій і створення туристичного продукту. Якщо відсутні потреби в туристично-рекреаційних продуктах, а природні геосистеми та культурно-історичні комплекси не є рекреаційними ресурсами, то туристичних ризиків не існує. Однак у процесі діяльності туристично-рекреаційного комплексу спочатку виникають, а потім багаторазово збільшуються навантаження на природу і туристичну індустрію, ініціюючи ризики і змушуючи господарюючих суб'єктів і самих туристів шукати ефективні заходи протидії. Ці заходи призводять до часткової нейтралізації, до ослаблення впливу ризиків, а також до перерозподілу сили їх впливу між різними типами туристично-рекреаційних систем. Теоретично можлива повна нейтралізація джерел

небезпеки, однак практично відбувається "перетікання" туристичних ризиків в нові форми. Тому цикл "виникнення — посилення — компенсація — перерозподіл — трансформація" повторюється багаторазово. Головні специфічні риси туристичного ризику — це його багатоаспектність і мультиплікативність. Ці особливості пов'язані з супутніми галузями, що включаються в туристично-рекреаційний комплекс галузей, які підсилюють позитивний ефект від продукту комплексу завдяки дії механізму мультиплікатора. Однак зворотна сторона мультиплікатора полягає в тому, що кожна галузь має свою специфікацію ризику і тому вносить свій додатковий внесок у загальний рівень туристично-рекреаційного ризику [4].

Оцінка ризиків є елементом системи управління туристично-рекреаційними ризиками. Особливістю оцінки є те, що вона складається з показників, що характеризують вплив тієї чи іншої загрози (компонента сукупного ризику) на певну сторону туристично-рекреаційного комплексу. Якщо заздалегідь відомий профіль ризику туристично-рекреаційних систем, а також особливості прояву ризикових подій у даній сфері, то механізм оцінки ризиків значно спрощується. У такій ситуації вимоги, що ставляться до туристично-рекреаційного комплексу стосовно забезпечення стійкості та безпеки функціонування, виражаються у формі нормативів ризику. Тоді вся процедура оцінювання зводиться до зіставлення значень характерних показників ризику до нормативних, та переведення цих значень в оціночні категорії відповідно до розроблених методик. Першорядне завдання, тим не менше, полягає у виявленні причин, характеру і масштабу впливу ризиків на розвиток регіонального туристично-рекреаційного комплексу та вироблення на цій основі методики оцінювання [1].

Як показав проведений аналіз, ефективно державне управління туристично-рекреаційним комплексом на мезорівні передбачає формування переліку ризиків розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу з урахуванням того значущого фактора, що для кожного з типів туристично-рекреаційного комплексу різні типи ризиків будуть мати різну значимість.

Структура ризиків туристично-рекреаційних комплексів різних типів в розрізі значущості областей ризиків представлена в таблиці 1.

З наведеної таблиці видно, що структура ризиків для різних типів регіональних туристично-рекреаційних утворень відрізняється, що свідчить про необхідність реалізації індивідуального підходу при формуванні інструментів державного регулювання діяльності індустрії туризму та рекреації на мезорівні. У той же час очевидно, що більш значущими факторами ризику для розвитку туризму є внутрішні, що свідчить про можливість підвищення ефективності діяльності суб'єктів даної галузі при раціональному застосуванні механізмів державного регулювання. На нашу думку, проблема збереження досить ємного ринку за рахунок попиту масового вітчизняного споживача принципово не може бути розв'язана без фінансової підтримки держави. Джерело цієї підтримки може бути організоване подвійно: через бюджет і

позабюджетним чином. Але в кожному разі таку підтримку слід розуміти як державний обов'язок, а не благодійність. Стратегічний шлях даного підходу полягає у створенні нової організаційно-правової системи функціонування та розвитку туристично-рекреаційного комплексу країни.

Інвестиційні рішення відносять до числа найбільш складних, у тому числі за процедурою вибору. Вони повинні ґрунтуватися на багатокритеріальній порівняльній оцінці певного ряду факторів і тенденцій. Економічні формування туристично-рекреаційного комплексу діють в умовах, що склалися під впливом зовнішнього економічного середовища. Оцінка інвестиційної привабливості туристично-рекреаційного комплексу є найважливішим аспектом формування його інвестиційної політики. Від її наукової обґрунтованості та ефективності інвестиційних рішень, які в комплексі повинні забезпечувати вигідне вкладення коштів і нарощування інвестиційного потенціалу, залежить результат як для інвесторів, так і для економіки регіону в цілому. Чим складніша ситуація, тим більшою мірою практичний досвід і інтуїція управлінських працівників або інвесторів повинні поєднуватися з результатами оцінки загального інвестиційного клімату в країні та інвестиційної привабливості даного об'єкта туристично-рекреаційного комплексу. Оцінка інвестиційної привабливості туристично-рекреаційного комплексу може використовуватися для попередньої перевірки при виборі напрямів інвестування, для розгляду варіантів злиття організацій, аналізу управлінської діяльності економічних формувань туристично-рекреаційного комплексу, прогнозування фінансових результатів, виявлення проблем управління виробничою діяльністю, тобто для всіх складових частин економічної та інвестиційної політики регіонального туристично-рекреаційного комплексу. Характеристика інтересів суб'єктів (користувачів) при оцінці інвестиційної привабливості регіонального туристично-рекреаційного комплексу залежить від цілей і визначає специфіку завдань, що вирішуються основними групами користувачів результатів оцінки інвестиційної привабливості регіонального туристично-рекреаційного комплексу:

1. Кредиторів, перш за все, цікавить кредитоспроможність економічних утворень регіонального туристично-рекреаційного комплексу, яка виступає необхідною умовою для отримання позик і комерційних кредитів у інших організаціях. При цьому будь-який кредитор оцінює, яка платоспроможність позичальника (партнера) в перспективі, тобто наскільки стабільний його стан в майбутньому, і наскільки прибутковим є його бізнес. До числа кредиторів належать комерційні банки, які зацікавлені у визначенні рівня ризику неповернення кредитів і належних по ним відсотків, а також ризику неповного виконання всіх зобов'язань за умовами кредитних договорів у відповідні терміни. Методика оцінки інвестиційної привабливості регіонального туристично-рекреаційного комплексу, а також критерії оцінки, використовувані кредиторами, можуть змінюватися залежно від терміну та забезпечення цілей, на які спрямовуються позички.

2. Інвестори представляють головним чином інтeреси капіталу. Їм важливі відомості про рівень вигідності інвестування, а також про потенційний ризик втрати інвестицій. Чим стійкіше положення об'єкта капіталовкладень, тим менш ризиковані і більш вигідні інвестиції в нього. Економічні інтереси інвесторів лежать в області оцінки ризику і прибутковості інвестицій, здатності об'єкту інвестування генерувати прибуток і виплачувати дивіденди. Інвестиційна привабливість регіонального туристично-рекреаційного комплексу має істотне значення для розширення кола інвесторів. При підвищенні фінансової стійкості об'єкта інвестицій, інвестори, що вже працюють з ним, можуть вкласти в нього додаткові кошти. Отже, фінансова стійкість об'єкта вкладень забезпечує можливість додаткового залучення інвестицій, що сприяє його розвитку в перспективі.

3. Покупці і замовники найчастіше потребують оцінки надійності існуючих ділових зв'язків, що визначають перспективи подальшого розвитку регіонального туристично-рекреаційного комплексу. Їх передусім цікавить рівень стабільності і безперервності діяльності економічних утворень регіонального туристично-рекреаційного комплексу, особливо за наявності довгострокових угод.

4. Постачальники та підрядники зацікавлені в можливості економічних утворень регіонального туристично-рекреаційного комплексу (партнера) розраховуватися за зобов'язаннями у встановлені договорами терміни. Несвоєчасність розрахунків призводить до ослаблення фінансового стану постачальника, оскільки він змушений залучати додаткові позикові кошти і нести при цьому додаткові витрати. Таким чином, постачальника цікавить головним чином платоспроможність економічних утворень регіонального туристично-рекреаційного комплексу.

5. Для працівників організації найбільш важливими є відомості про прибутковість і стабільності економічних утворень регіонального туристично-рекреаційного комплексу як показниках гарантованої наявності робочого місця та оплати праці в даний час.

6. Акціонерів і власників цікавлять прибутковість і стабільність економічних утворень регіонального туристично-рекреаційного комплексу у майбутньому, оскільки з ними пов'язані наявність і розмір дивідендів, а також ступінь ризику при купівлі акцій. Особливу значимість мають відомості про ступінь ризикованості інвестицій.

7. Менеджерам і керівникам організації необхідна інформація про ефективність використання майна, власного капіталу, про рентабельності послуг і робіт, норму прибутку, одержуваного на вкладений капітал. Оцінка цих складових інвестиційної привабливості регіонального туристично-рекреаційного комплексу дозволяє розробляти управлінські рішення з метою подальшого підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності економічних утворень регіонального туристично-рекреаційного комплексу, а отже, інвестиційної привабливості регіонального туристично-рекреаційного комплексу.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, інформаційно-методичні засади оцінювання стану регіонального туристично-рекреаційного комплексу повинні ґрунтуватись на діагностиці фінансового стану економічних утворень регіонального туристично-рекреаційного комплексу, аналізі ризиків, що супроводжують їх діяльність, та оцінці інвестиційної привабливості об'єктів регіонального туристично-рекреаційного комплексу та може бути перспективою подальшого дослідження.

Литература:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. — К.: Київський університет, 2001. — С. 89.
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси Середнього Подніпров'я (на прикладі Черкаської області) / О.О. Бейдик, В.І. Новикова // Туризм у XXI столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. — К.: Знання України, 2002. — С. 485—498.
3. Новикова В. І. Ресурсно-рекреаційний потенціал Черкаської області: суспільно-географічна оцінка для рекреаційної діяльності / В.І. Новикова // Наукові записки. Серія: Географія. — 2007. — Вип. 13. — С. 8—14.
4. Побиванець К.В. Проблеми управління використання курортно — рекреаційного потенціалу Черкаської області [Електронний ресурс] / К.В. Побиванець. — Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>

References:

1. Beidyk, O. O. (2001), *Rekreatsiino-turystski resursy Ukrainy: Metodolohiia ta metodyka analizu, terminolohiia, raionuvannia* [Tourist and recreation resources of Ukraine: theory, analysis, terminology and zoning]. Kyiv, Kyivskiy universytet Publ., pp. 89.
 2. Beidyk, O. O. Novykova, V. I. (2002), *Rekreatsiino-turystski resursy Serednioho Podniprov'ia (na prykladi Cherkaskoi oblasti)* [Tourist and recreational resources of Middle Dnieper region (Cherkasy region)]. *Turyzm u XXI stolitti: hlobalni tendentsii i regionalni osoblyvosti: materialy II mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Tourism in XXI century: acute problems and regional peculiarities]. Proc. 2nd Int. Sci. Conf.]. Kyiv, pp. 485—498.
 3. Novykova, V. I. (2007), *Resursno-rekreatsiinyi potentsial Cherkaskoi oblasti: suspilno-geohrafichna otsinka dlia rekreatsiinoi diialnosti* [Resource and recreational potential of Cherkasy region: public and geographic evaluation of recreational activity]. *Naukovi zapysky. Serii: Heohrafiia.* — Scientific notes. Series: Geography, no. 13, pp. 8—14.
 4. Pobyvanets, K. V. *Problemy upravlinnia vykorystannia kurortno — rekreatsiinoho potentsialu Cherkaskoi oblasti* [The problems of resort and recreational potential use management in Cherkasy region]. Available at: <http://www.rusnauka.com>
- Стаття надійшла до редакції 06.12.2013 р.*